

KERKBOW 1968

Gereformeerde weekblad voor de opbouw van het Gereformeerde leven
6 december 1968, p 137-138

WD Jonker

Hoe stelt men zich voor, anno Domini 1968, een kerk te bouwen in een moderne stadswijk?

Met deze vraag voor ogen werd aan het begin van dit jaar een Ideeën Prijsvraag Kerkbouw uitgeschreven door de *Interdiocesane Commissie Kerkenbouw* van de Katholieke Kerk en de redactie van het *Tijdschrift voor Architectuur en Beeldende Kunsten*. Deze prijsvraag had de bedoeling nieuwe visies over kerkbouw de gelegenheid te geven zich te presenteren. Daarom is het programma ook zeer globaal gehouden en geen details werden gegeven. Alleen dienden aan de ontwerpen o.a. de volgende gegevens ten grondslag te liggen: a. Men moest uitgaan van een stadplan van de wijk Utrecht-Overslecht waarin binnen een bepaald afgeboord gebied 25.000 inwoners zullen komen te wonen in de bekende moderne flatgebouwen en één-gezinswoningen. Voor het doel van de prijsvraag werd verondersteld dat de Katholieke Kerk in dit gebied een kerkruimte van 600 zitplaatsen nodig zou hebben, wanneer op zaterdag en zondag in deze kerk vier diensten zouden worden gehouden, terwijl ook de Hervormde en de Gereformeerde kerken elk een gebouw met een capaciteit van 600 personen behoeven voor één dienst des zondags. b. Van de deelnemers werd gevraagd voor de kerkgangers één of meer ruimten te ontwerpen, van de veronderstelling uitgaande dat er van dien aard in deze wijk nog niets zou zijn gerealiseerd. Men liet de deelnemers daarbij volkomen vrij in de aanpassing van het stedenbouwkundig plan, in de situering, de verdeling, eventuele combinatie van de ruimtebehoeften, ook van meerdere confessies, alsook in het creëren van mogelijke ruimten voor andere activiteiten die volgens de architecten een plaats in verband met de kerk behoren te krijgen.

De resultaten van de prijsvraag waren zeer interessant. Het bleek weer eens dat geen architect een kerkgebouw kan ontwerpen zonder een theologische visie, en in onze moderne tijd ook niet zonder een kijk op de situatie van de kerk in de wereld, de verhouding van kerk en cultuur, en de verhouding van de kerk tot de secularisatie. Vooral door de in de onderhavige prijsvraag aan de deelnemers gelaten vrijheid en door het feit dat een architect niet een bepaald kerkgebouw moest ontwerpen, maar veeleer zijn visie moest geven op de situatie van de kerk in de nieuwe stad, kreeg men als resultaat een goede indruk van wat de architecten zich van het kerkgebeuren in de moderne stad en in het moderne leven voorstellen. De grote vraag is daarbij geweest of men in onze tijd en in de moderne westerse cultuur nog wel een plaats ziet voor een „kerk” in de traditionele zin van het woord, hoogstens nog voor een ruimte voor gemeenschappelijk verkeer. Zijn de tijden helemaal voorbij waarin de kerk nog iets

aparts kon zijn, een afgezonderde, om niet te zeggen een „sacrale” ruimte? Het is natuurlijk vanzelfsprekend, dat we niet meer terug kunnen keren naar de tijd van de oude romaanse of gotische kathedralen, die in hun massiviteit en opvallendheid meer waren dan ruimten voor aanbidding: ze waren zeer bewust manifestaties van een cultuur waarin de kerk een plaats innam die niet beter tot uitdrukking kon komen dan in de dominerende gestalte van de kathedraal die hoog boven de omringende huiscjes uittroonde. Al de macht (en de aanmatiging?) van de Katholieke Kerk van de middeleeuwen spreekt uit deze gebouwen die de stadslinje typeerden en men vraagt zich af of het zo vreemd geweest is, dat machtige koningen en keizers wel tienmaal nadachten voordat ze het waagden met de kerk in botsing te komen. Wij kunnen, wij willen niet meer terug naar die tijden. Maar of we aan de andere kant nu helemaal niet meer een „kerk” moeten hebben, die uitdrukking kan geven aan de „vreemdheid” van de hoedschap en het leven van de kerk in deze wereld...?

De ingezonden ontwerpen van de architecten geven in meerderheid blijk van eenzelfde intuïtie: het kerkbeeld van vandaag en de nabije toekomst verschilt volledig van dat van het verre en nabije verleden. De ontwerpers zoeken allemaal naar aansluiting en inplanting van de kerk in de woonwereld van de stadsmensen, waarbij men vooral streeft naar een integreren van kerk en wereld op een wijze die geen mogelijkheid meer openlaat voor solitaire gebouwen die weinig binding aan de gegeven situatie hebben. De jury heeft in de beoordeling ook de voorkeur gegeven aan plannen die zo veel mogelijk uitdrukking geven aan een samenspel van kerk en woongebouwen. De kerk komt tussen de mensen. Daardoor wordt het bestaande kerkgebouw in sommige plannen niet slechts gewijzigd en aan de moderne toestanden aangepast, maar men denkt aan volledig nieuwe vormen, die enkel geïnspireerd zijn op het „samenkomen”. Daardoor zou het kerkgebeuren dan een van de uitdagingen moeten worden van de menselijke samenleving. Men zoekt dan ook tevergeefs in de plannen naar specifiek-religieuze gebouwen. Veeleer denkt men aan een ruimte, waarin men niet alleen voor godsdienstige doeleinden samenkomt, maar die ook voor allerlei andere activiteiten van de gemeenschap, tot en met recreatie toe gebruikt kan worden. De architecten hebben hier getracht tot uitdrukking te brengen wat wij vandaag ook overal uit allerlei theologische boekjes moeten horen: de menselijke ontmoeting is de diepste zaak waarom het gaat, óók in de godsdienst. De mede-menselijkheid is het dominerend motief in deze plannen. Vandaar ook dat er eigenlijk niet meer gedacht wordt aan afzonderlijke

ruimten voor afzonderlijke confessionele groepen. De oecumeniteit heeft het gewonnen. De mens van vandaag en morgen erkent geen confessionele verschillen meer. Hij zoekt alleen de medemens en in de ontmoeting met de medemens „gebeurt” God.

Een van de merkwaardige tendenzen in deze ideeën blijkt nu ook te zijn dat men de huidige stedenbouw niet bepaald geschikt acht voor de nieuwe kerk. Waarom niet? Omdat de stedenbouw klaarblijkelijk niet uitgaat van de gedachte van een geïntegreerde kerk in de samenleving. De stedenbouw doet alsof er hoegenaamd geen kerk bestaat... Bij gevolg moet de kerk zich dan ergens invoegen, en op die manier kan het niet anders, of de kerk blijft een solitair gebouw dat in geen verband staat met de omringende gebouwen, een eenzaam en vreemd verschijnsel in de moderne stad. Ir. L. J. Heijdenrijk te Amersfoort, veroveraar van de eerste prijs, gaat dan ook zover dat hij een nieuwe wijze van stedenbouw propageert, waarin als uitgangspunt naar voren komt: stedenbouw is niets anders dan kerkbouw, en kerkbouw is niets anders dan stedenbouw. In zijn plan wordt de ontmoetingsruimte precies in het centrum van een stadswijk geplaatst, maar dan niet meer in de gestalte van de oude kathedraal, maar in gebouwen die in het geheel niet verschillen van de rest van de omgeving, en die onderdak bieden voor allerlei vormen van maatschappelijke diensten en sociale activiteiten. Ook hier zit natuurlijk een stuk theologie, of ten minste een wereldbeschouwing achter. Men kan de vraag stellen of hier nog niet te veel gedacht wordt in termen van een vervlogen tijd, toen de volledige integratie van godsdienst en cultuur mogelijk geweest zou zijn, en of de architect niet te veel uitgaat van een pretentie van de kant van de kerk om nog het hart van de stad te kunnen zijn.

Ook voor ons als kerkengroep zijn deze ideeën van groot belang. Ook wij dienen onszelf af te vragen wat wij van de positie van de kerk moeten

denken nu alles een wending schijnt te nemen en men veel spreekt over secularisatie, maar daarbij toch ook weer allerlei activiteiten aan de kerk trekt die eigenlijk niet tot het eigenlijke terrein van de kerk behoren. Zit er in een bepaald soort „opengebrokenheid van de kerk naar de wereld toe” óók niet een stuk „kerkelijk imperialisme”, zij het dan bedekt?

Wij zullen goed doen te bedenken dat de kerk geen sacrale ruimte moet zijn. Dat is wel juist gezien, dacht ik. We zullen ook moeten bedenken dat de kerk weer naar de mensen toe moet komen, tussen de mensen moet zijn. Ook daarin hebben de plannen gelijk. Maar is het dan nog consequent dat de kerk zijn tegenwoordigheid in deze wereld zou moeten kenbaar maken door gebouwen die voor allerlei maatschappelijke doeleinden gebruikt kunnen worden? Achter de meerderheid van de plannen zit dus eigenlijk nog een onopgeloste vraag, de vraag naar de positie die de kerk dan wel zou moeten innemen in een samenleving waarin eigenlijk geen behoefte meer bestaat aan kathedraal en kerkgebouwen met hoge torens. Moeten wij met Hoekendijk terugkeren naar de huisgemeenten?

Zolang wij theologisch nog geen volkomen helderheid hebben, kunnen wij het aan de architecten niet al te kwalijk nemen, dat ook zij nog wat onzeker tasten. Dat zij daarbij soms zulk één hoge vluchten genomen hebben — met name door te veronderstellen dat wij oecumenisch al zo ver op weg zouden zijn, dat er slechts één ruimte in een stadswijk nodig zou zijn voor het fenomeen „godsdienst” of (zoals het bij een van de plannen heet) „meditatie” of (elders weer) „discussie-sacraal”, doet soms meer denken aan bepaalde vormen van science fiction dan aan de realiteit van vandaag. Voorlopig zijn wij nog niet zo ver. Maar het geeft ons wel stof tot nadenken en de kerk zou er niet goed aan doen deze vorm van science fiction helemaal te ignoreren.

W. D. JONKER